ژن و ئایینی بەهدینی (1)

ژین، ژیان و ژیار، چاوکانییان ژنە.

ئەگەر بێژین بۆ یەکەم جار ئەمە ژنان بوون پێش پیاوان، داهێنەر و ئاگادار بە ڕاز و نهێنییەکانی سرووشت و سەرچاوەی شارستانییەت بوون، شتێکی ناڕاستمان نەگوتووە. لە ڕاستییدا ئەمە ژنان بوون کە پیاوانیان لە سەردەمی کێویبوونیی چاخی سەرەتایی بەردەکان، پەلکێشی چەرخی نوێی بەردیی کرد.

تێکڕای لێکۆڵینەرانی مرۆڤناس و ئاسەوارناس، هاودەنگن کە ئەمە ژنان بوون کە داهێنەرانی ژیار بوون. کارەکانی پەیوەند بە خۆراك و خواردن کە بە «کاری ژنانە» بەناوبانگە، لە ڕاستییدا یەکەمین کۆشش و هەنگاوی بەرچاو و گرینگی کۆمەڵگای مرۆڤایەتی بووە، کە ئەم جۆر کارانە داهێنانی خودی ژنان بووە، بۆیە لە ئەنجامدان و بەڕێوبەریشی شارەزایەکی فرەشیان هەبووە.

www.kurdistannet.org
KURDISTAN NET

ئەو شتانەی کە چەرخی بەردی نوێ، لە سەردەمی بەردی سەرەتایی کۆن جودا دەکاتەوە: چێکردنی کاسە و دێزە، چنین و دوورینی بەرگ و ڕاخەر، کشت و کاڵ و دروێنەکردن و ماڵیکردنی گیانلەبەرانە. ئەمە ژنان بوون کە کاری ڕستن و چنینیان بە سەر ئەستۆ بوو و داهێنەری کاسە قوڕینە و دێزە و گۆزە بوون.

ژنان بوون، کە تۆو و دانەیان کۆ دەکردەوە و خێرا یا درەنگ تێ گەیشتن کە ئەو دانەی کە بە ڕووی زەوی دەکەوێت، دەبێتە هۆی ڕووینی گوڵ و گیاکان و بەمجۆرە کشت و کاڵ و شارستانیەتیان داهێنا. ژنان بوون کە خانە و کاشانەیان، بە شوێنکی هێمن و ئاسوودە دەرهاورد. چونکە لە سەردەمی کۆندا، پیاوان زیندەگی ڕۆژانەیان بە ڕاو و شکاری گیانلەبەران دەگوزراند. بۆیە ژنان، بە داهێنەری کشت و کاڵ و چێکەری خانووبەرەی سەرەتایی، لە چەرخی کۆنی دایكسالاری دەژمێردرێن. بۆیە زۆر گونجاوە کە بێژین، ژنان بوونە هۆی خێرا گەشەکردن و پێگەیشتنی بنەما و بنیاتی کۆمەڵگای سەرەتایی.

ژنان هەر لە «هەوشار»ەوە تا «دەشتی شارەزوور»، لە دەریاچەی «وان» تا گۆلی «ورمێ»، لە چیای «ئاگری» تا «تەختی هەورامان»، لە پەرستشگای «ئاناهیتا» تا «ئاگرگەشئەسپ»، و لە ئاستێکی پان و بەرینتر، لە ڕووباری «نیل»ەوە تا دەریای «ڕەش» و «قەوقاز» (کەو و قاز)، دەست و شوێنەواریان بە سەر گوند و شارەکانەوە بەجێ هێشتووە.

ژنان لە «میتسوپاتامیا» کە بە لانکەی شارستانییەت دەزانرێت، تا ئاستی بەڕێوبەری و کاروباری ئابووری و ئایینی، خۆیان پێ دەگەیاند. بە گوێرەی نووسراوەکانی کۆنی بەهدینی و قەباڵەکانی هەورامان، ژنان خاوەنی کەسایەتی یاسایی بوون و لە دەستەڵات و خاوەنداریەتی و داب و نەریتە ئایینیەکان بە چەشنێکی بەرچاو بەشدارییان دەکرد و لە تەمەنی پیرۆزی پیری و روحانی، بەرپرسیاری ئایینی و چاوەدیری پەرستشگا و داد و وانەگوتن لە بەشەکانی جیاوازی زانستی سەردەم، بە ئەستۆیان بوو...

له کوردستانی کۆندا، ژنان فێری سوارکاری و تیرهاوێشتن و هونەرەکانی ڕەزمی دەبوون و لە هونەرەکانی بەزمیش وەستای خۆی بوون و لە ڕاو و جەنگیشدا بەشدارییان دەکرد. لە قەباڵەکانی هەورامان‌دا بە ڕوونی دەردەکەوێت کە ژنان خاوەنی باخ و ڕەز و کێڵگەی خۆیان بوون و لە سوود و قازانج و ئاڵۆگۆڕ و کرێدان و خاوەندارییەتی، ئازادی تەواویان هەبووە.
ژنان لە سەردەمی میدیاکاندا هەردەم توانیویانە لە جێی پیاو بن و دایك لە جێی باوك بێت، بەلام پێچەوانەکەی دەگمەن بینراوە. زۆر بە دڵنیایی ژنان، تەنیا ئەلمەنت و جەوهەری نەگۆڕ و پایەداری کۆمەڵگا بوون و هەن. زنجیرەی خزمایەتی لە ڕێگای ژن بەردەوام دەبوو، کە ئێستاش ڕەگەکانی ئەم هزرە لەناو کۆمەڵگای کوردەواری بەرچاو دەکەوێت.
لە کاتی تۆژینەوەی ئایینەکانی جۆراجۆری جیهان، یەکێك لەو شتانەی کە سەرنجی لێکۆڵینەرێك بە خۆیەوە خەریك دەکات و بۆی باڵکێشە، مژاری ژنە. لە چیرۆکە بەناوبانگەکەی «ئادەم و حوا»ی موسا، گوایە ژن لە پەراسووی پیاو چێ کراوە.
لە چیرۆکی ئافراندنی «وداکانی سەنسکریتی»، توشتری (1) ئاسنگەری خوداوەندی هێندی، ژنی بەمجۆرە درووست کرد. توشتری دەستی بۆ ئافراندنی مرۆڤ برد، سەرەتا پیاوی بەدیهێنا. ئاگای لێ نەبوو کە هەموو ئەو کەرەسانە کە پێویست بوو لە چێکردنی پیاو بە کاری هێنا و شتێکی بۆ ژن نەما. بۆیە بۆ ئافراندنی ژن لە شت و مت و بەرماوانەی کە بەجێ مابوو لە چێکردنی ئافەرینشت، کەڵکی وەرگرت و تەقلی یەکی کرد و ژنی بەم شێوە ئافراند:
لە گردی مانگی تابان، لە پێچ و خەمی گوڵی لاولاو، لە چەسپینی گیای بزۆك، لە لەرەی شەوەر، لە باریکی قامیش، لە سووکی گەڵاکان، لە نیگای ئاسکان، لە خڕبوونەوەی مێشهەنگوین، لە هەراسی کەروێشك، لە چەهچەهی بولبول، لە تەزینی بەفر، لە نەرمی سینگی توتی، لە سەختی بەردی خارا، لە

شیرینی هەنگوین، لە دڕی پڵەنگ، لە گەرمی تیشکی ئاگر، لە دوو ڕوویی مەلی دوڕنا، لە بەئەمەگی قاز، هەمووی ئەمانەی تێکەڵ کرد و ژنی ئافراند.

لە ئەدەبیاتی بەهدینیدا، گوایە ژن و پیاو وەك یەك لە ناوی گوڵی ڕێواس دروست بوون (مەشی و مەشیانە). خۆی گرینگی ئەم مژارە لە ناو ئایین، لەوەدایە کە چلۆن و بە چ چەشنێك سەیری پلە و پایەی ژن دەکرێت. ڕێز و پلەی تایبەتی ژن لە ناو ئایینی بەهدینی، وەک ئەستێرەیەکی ڕووناك لە ناو ئەم ئایینە دەدرەوشێتەوە.
بێگومان هەر وەك هەموو لا هاوبیرن لەوە کە زەردەشت پێش لەوە پەیامهێنەر بێت، فیلسوف بوو. زەردەشت بۆ دامەزراندنی دروستی ژێرخانی کۆمەڵگا، یەکسانی مافی ژن و خێزانی بۆ مەبەست بووە و مەرجی گەشەکردن و پێشکەوتنی کۆمەڵگای، بە بەرابەری ژن و پیاو زانیوە.

لە ئایینی بەهدینی ژن لە هەموو لایەنەوە لەتەك پیاو بەرابەر و یەكسانە. ژن دەتوانێت بە بێ جیاوازی وەك پیاو داب و نەریتی ئایینی بەڕێوە ببات، سەرۆك و سەركەردە بێت، بڕیاردەر و ئازاد، وەك پیاو مافی بێجیاوازی هەبێت. زەردەشت هەڵبژاردنی ئازادانەی هاوسەر، بە مافێكی سروشتی و سەرەتایی كچان دەژمێرێت.

لە دینی بەهدینی هەبوونی چەند ژن بۆ پیاو، بە كارێكی ناڕەوا و تاوان دەزانرێت. لە كاتی مردنی هاوسەر، ژن یا پیاو بۆی هەیە هاوسەری تازە هەڵبژێرێت، یا ئەو كاتەی كە ژن منداڵی نابێت، لە سەر ویستی ژنەكە، ئەو پیاوە بۆی هەیە ژنێكی تری هەبێت. جیابوونەوەی (طلاق) ژن و مێرد لە ئایینی بەهدینی كارێكی ئاسان نییە، چونكە پەیمانی هاوسەری زۆر بە پیرۆز و بەرز دەژمێریت و چونكە لە كچ و كوڕ بە ئازادی و خۆشەویستی یەكدی هەڵدەبژێرن، ئەوە دەرفەتی جیابوونەوانە و بەردان كەم دەبێتەوە . «پروفسۆر جەكسن» دەنووسێت: لە ناو زەردەشتیەكان چەند ژنی باوی نییە و پیاوی زەردەشتی بێجگە لە یەك ژن، ژنی دیكەی نییە. پەیمانشكێنی لە ناو ژیانی هاوسەرییان دەتوانین بڵێین نابینرێت و پیشەی لەشفرۆشی لە ناو «بەهدینان» نییە.

یەكێك لە هۆیە سەرەكیەكانی گەشەسەندنی شارستانیەتی «میدیا»كان دەگەڕێتەوە بۆ بەرابەری و یەكسانی مافی ژن و پیاو و ئازادی ژن لەو شارستانیەتەدا. ئازادی ژن لە ناو كۆمەڵگای بەهدینی تا ئەو ڕادە بووە كە كچ دەیتوانی لە سەر حەز و بریاری خۆی، تەنانەت ئەگەر دژی بیری بنەماڵكەشی بێت، هاوسەر بە حەزی خۆی هەڵبژێرێت.

www.kurdistannet.org

ئەم دابە ئێستاش لە ناو برێك لە هەریمەكانی كوردستان بە چەشنی «ڕەدووكەوتن» ماوە. لە ئایینی بەهدینی ژن دەتوانێت خاوەنی زەوی و زار و باخ و سامان و هەموو ئەو شتانەی كە پیاوێك بۆی هەبێت، ببێت. ژن دەتوانێت داوەر بێت و لە دادگاهدا، دادی خەڵك بدات و هاوشانی پیاو لە بەرگری نیشتمانییدا، لە كارزاری جەنگدا بەشداری بكات. هاوسەریی، كارێكی پەسەند و پێویستە لە دینی بەهدینی. هاوسەریی لە سەر بنەماكان و دەستووری دینی زەردەشتدا، بەرابەر بە یەكسانی و ئازادیی ژنە.

کاتێك مرۆڤ سەیری بڕێك لە هەریمەکانی جیاوازی کوردستان دەکات، ڕەگێکی مێژوویی لە ئاسەواری ئایینی بەهدینی لە ناو دیمانە و ڕەوشتی ژنانی کورد دەبینێت، هەر چەندە کاریگەری دینی و کلتووری بێگانەکان بێ‌ئەندازە کوشەندە بووە، هزر و ڕەوانی پیاو و ژنی کۆمەڵگای کوردەواری لە جەوهەری یەکسانی و بەرابەری ئایینی بەهدینی شۆردوەتەوە، بەڵام ئاسەوەرانەکانی ڕەوشتی بەهدینی لە ناو سیما و ڕەوشتی ژنی بوێری کورد دەبینرێتەوە و لە بڕێك ناوچەی کوردستان بەرابەری و دەستڕۆیشتووی ژن بەرچاو دەکەوێت، کە ئەمە لە جەوهەری ئایینی بەهدینی نزیکتر و ڕاستترە.

دەزانین کە میدیاکان پێش 8 سەدەی پێش زایین، ئیمپراتۆرییەکی بە هێزیان هەبوو، بە شێوەیەکی مرۆڤانە دەستەڵاتی میزوپاتامیا و هەموو ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستیان بە دەست گرت. «ئیگۆر میخائیلویچ دیاکۆنۆف» نووسەری «رووس» لە پەرتووکی «میدیا» لە ساڵی 1965، لە زمانی «لنین» دەنووسێت کە میدیاکان نەتەوەکی ئازادیخواز بوون.
گۆڕانکاری و هزر و رامانی زەردەشت کارێکی ئاواهی کرد کە ژنانی میدیا لە هەموو بەشەکانی ژیان و کۆمەڵگا هاوڕیز و هاوشانی پیاو ببن. ژنان سەربەست و ئازادبوون، بەو جۆرە کە لە مێژووی هیچ گەل و نەتەوەیەکی ئەو سەردەمە و پاشاتریش، ئێمە ئەو ئازادییە نابینین. لەو سەردەمە یۆنانییەکان لەتەك ژنانی خۆیان وەك کۆیلە هەڵسووکەوتیان دەکرد. تەنانەت ناودارێکی وەك «ئەرەستو» دەیگوت کە (ژن رۆحی نییە). (پەرتووکی مێژووی فەلسەفەی زەردەشت. بل دوبرۆی. پاریس.1984. لاپەڕەی 110)

جێگای خۆیەتی لێرەدا سەرنجێك لە واژەی «دایك» لە ناو زمانی كوردی بدەین. لە زاراوەكانی جیاوازی كوردی واژەی «دایك» بەم 10 جۆرانە دەگوترێت: «دایە، دایك، داڵك، دا، ئا، ئۆدا، دێ، جیا، داك، دادە». ناوی دایك بەم جۆرانە لە ناو زاری زارۆكی كورد لە ناو زاراوەكانی جیاوازی كورد دێتە دەر و دێتە بیستن. وشەی «دایك»، لە وشەی «دا» و «یك» دروست بووە. «دا» لە زمانی كۆنی كوردی، ئاڤێستایی بە واتەی «دان، داییں، بەخشین» هاتووە. (فەرهەنگی واژەكانی ئاڤێستا. بەرگی 2. ل 726/712) و وشەگەلی «داتەر، دادار، دادەر» لێ دروست بووە كە هەمووی بە واتەی بەخشێنەرە و یەكێك لە سەدویەك ناوی ئەهۆرا مەزدایە لە ئایینی بەهدینی.

واژەی «دا» ئێستاكە لە فەرهەنگی زمانی كوردی پتر لە 16 واتەی هەیە، وەك: 1ـ لە پێش وشە بە مانای بەرەوخوار (داكەوتن، داهێنان، داهێشتن) 2ـ نوێ، تازە (ئاوازێك داهاتووە) 3ـ هەتا، هەیا (دا بۆ خۆم دێم، هیچ مەكە) 4ـ دابا، بلا (دەبا، دا با بزانم چییە) 5ـ مات و سەرگەردان (دا مابووم) 6ـ ئەی، هۆی (دا نەشمیلە گیان بێ) 7ـ مەكە، وامەكە (دا بێ دەنە بە با گوێم لێ بێت) 8ـ پێشگری خواستن (دا پێم بە، دا بێ) 9ـ وشەی هاندان (دا دەی، پەلەكە) 10ـ وشەی ڕێزنان لە كیژی شوو نەكردوو (دا گوڵچین) 11ـ دەفرایەتی (ئەم جەواڵە چی تێ دایە) 12ـ چارەسەری نەخۆشین (خەریكی داو دەرمانم) 13ـ هاوار و گازند (دا لە دەست داگیركەری بێبەزەیی) 14ـ لێدان (لە منی دا) 15ـ بە واتەی بەخشش و بەخشین

(دیاری دا بە من) 16ـ بە مانای دایك، دێ، داك، داڵك. عەرەبیش وشەی «دایە»یان لە زمانی کوردی وەرگرتووە و لە جێگای «مامان» کوردی بە کاری دێنن.
وشەکانی «دایکە» و «دایکەڵە» کە بۆ دواندنی دایك بە زاری خۆشەویستی لە ناو زمانی کوردی ماوە، لە چاوکی وشەی ئاڤێستایی «دا»یە. خودی ناوی «ئەهۆرا مەزدا»، وشەی «دا»ی لە خۆ گرتووە.
«ئەهۆرا مەزدا» بە واتەی خودای مەزنی بەخشێنەر. «مەز» لە زاراوەکی کرمانجی ژوورو، بە واتەی مەزن وەك خۆی ماوە، «دا» بە واتەی بەخشێنەر و بەدیهێنەر، کە هەر لە زمانی کوردی ئێستا وەك خۆی ماوە.

بۆیە کاتێك مرۆڤ سەرنجی ناوەکانی «خوداوەند، ئەهۆرا مەزدا، دادار، دایك» دەکات لە ناو هەموویاندا، وشەی هاوبەشی «دا» دەبینێت. خاڵی هاوبەشی خودا و دایك ئەویە کە هەردووکیان «بەدیهێنەر» و دروستکەرن. وتمان «مەزدا» بە واتەی بەدیهێنەری مەزن، بۆ پەسن و دواندنی خۆشەویستی لە بەردەم خودایە، «دایکە»ش بە واتەی داهێنەری پچووکە، دایکەڵە بۆ پەسن و دوواندنی خۆشەویستی لە بەردەم دایکە. ناوەکانی کچەکە، کوڕەکە، باوکە و دایکە لە زمانی کوردی هەمووی بە مەبەستی دەربڕینی خۆشەویستی بە کار دێت. بۆیە زۆر گونجاوە کە ئەگەر بگوترێت لە ناو ئایینی بەهدینی و زمانی کوردی، ڕێزی دایك شان لە شانی خودای مەزدا و دلۆڤان دەدات.
واژەیەکی دی لە زمانی کوردی هەیە، «ئافرەت» کە وەك وشەی «ژن»، هەر کوردییە و لە چاوکی «ئافراندن» دێت. بێگومان واژەگەلی ترمان هەیە کە وەك نازناو یا ڕێزنان، بۆ ژنان و ئافرەتان بە کار دێت، وەك «کەیبانوو»، کە ئەویش سەر بە واژەی ئاڤێستایی «کەی، کاوی» بە واتەی بەڕێز، سەرۆك،

پاتشا، میر و خاوەن تاج و تەختە. وشەی کەی لەتەك ناوی زۆر پاتشای دیرۆکی کۆنی کورد، گرێی خواردووە وەك: کەیخەسرەو، کەیقوباد، کەیکاووس. ئایینی «کاکەی» و هەروەهاش واژەی «کاکە» لە چاوکی وشەی «کەی» ئاڤێستایی گیراوە، کەی لە زمانی کوردی سەرناوی ژنان و پیاوانی بەرێز و پیرە. هەروەهاش واژەی کەی لەتەك وشەی دی لە زمانی کوردی، ئێستاکەش بە کار دێت وەك: (کەیسەرا بە واتەی سەرا و کۆشکی پاتشا)، (کەیبانوو بە واتەی ژنی پاتشا، شاژن، کابان)، (کەیخوا، کوێخا، کەیخودا بە واتەی پیاوی ژیر و بەمشۆر)، (کەیل بە واتەی سەرکۆمار و سەردار و سەرۆکی ئێڵ و هۆز)، (کەینەك بە واتەی کەنیشك و دۆێترە، کچ).

لە ناو هۆرەکانی زەردەشتدا، ناوی ژن و پیاو لە یەك ریز و بە یەك ڕێز هاتووە. لە کاتی ستایشت و نیایشتەکانی ئایینی، لە کاتی جەژنی شاڵپۆشان تەمەنی کچ و کوڕ وەك یەك دیاری کراوە. مرۆڤ دەتوانێت لە سرووەکانی زەردەشتدا، دوو لایەنی تەواوکەری یەکدی ژن ببینێت. یەکەم ژن وەك بڕوامەندێکی بەهدینی، دووهەم وەك یەکێك لە دوو ڕەگەزی مرۆڤ، کە شوێن و جێگای تایبەتی لە ژیانی کۆمەڵگای هەیە. زەردەشت، ژن وەك نیوەی کۆمەڵگا و بڕوامەندێکی بەهدینی، ویژدان و رامانی مەبەستە، بانگهێژی دەکات کە هزر و رامان و بڕیاری خۆی بە ئازادانە هەڵبژێرێت.

ژن ئازادە کە لە سەر بنەمای بیر و ئەندێشە و ناسین و زانایی خۆی، ئەو شتە و ئەو کەسەی کە خۆی پێی خۆشە هەڵیبژێرێت. (هاتی46. سرووودی15). لە دیتنی دووهەمیش، ژن یەکێك لە ئەندامانی کۆمەڵگایە کە دەبێت دەور و ئەرکی تایبەتی خۆی وەك کیژ، وەك هاوسەر، وەك دایك و وەك ژن لە ژیاندا ببینێت. لێرەدایە کە ئافراندن و پەروەردەکردنی منداڵ بە چەشنێکی سرووشتی دەکەوێتە سەر شانی دایك.

زەردەشت مرۆڤ بانگهێژ دەکات بۆ تێگەیشتن و وەرگرتنی پەیامی ڕاستی و موژدە و مزگێنی ئەوە دەدات کە بە هەڵبژاردنی چاکە، کە ویژدانی مرۆڤ بریاردەریەتی، بەرەو پێشگا و سەرای پاکان و خاسان هەنگاو بنێت. لێرەدا زەردەشت، ژن و پیاو هەر دوو، هاوکات بە یەك ئاست دێنێتە بەیان کە هەر کەس لە هەڵبژاردندا خۆی ڕێگای بە ئازادانە هەڵدەبژێرێت. بۆیە لە سەر ئەم بنەمایەیە کە زەردەشت هەر کات لە سروودەکانی مرۆڤ بە گشتی دێنێتە گفتوگۆکردن، مەبەست هەم ژن و هەم پیاوە. (هاتی 34. سروودی 7)

ڕۆژی 12.05 مانگی کوردی، «سپندارمەز» پێنجەم ڕۆژی مانگی «ڕەشەمە، ئەسپەند، ئەسفەند» بەرانبەر بە بیستوچواری فەبرەوری 24. 02 زایینی، هەر لە مێژووی کۆنەوە تا کۆتایی ئیمپڕاتۆری ساسانیەکان تا هاتنی ئیسلام، ڕۆژی ژنان بووە و جەژن گیراوە. لەم ڕۆژەدا ژنان دیارییان لە هاوسەرانیان وەرگرتووە.

1- Thshtri

(بەشێکی هەرە زۆری هاوسەرییەك كە ئێستا لە ناو کوردان باوە و ئەو رامان و دیتن و مافە، کە پیاوی کورد هەیەتی لە هەمبەر ژنان و هەروەها دیتنی بڕێکی زۆری ژنانی کورد سەبارەت بە خۆیان، لەتەك کۆیلەتی جیاوازییەکی ئەوتۆی نییە. بۆیە دەبێت مرۆڤی کورد، بە تایبەت پیاوی کورد، ئاوڕ بداتەوە لە خۆی و دیرۆکی خۆی.)
بابان سەقزی

www.kurdistannet.org
کوردستان نێت
KURDISTAN NET